

Egy Lukácsról szóló vitából

Lukács *Történelem és osztálytudat* című művének aktualitása és jelentősége a mai nyugat-európai tiltakozó mozgalmak számára mindekelőtt abban áll, hogy feltárta a marxizmus (a II. Internacionálé által eltemetett) emancipatív-szubjektív dimenzióját. Az októberi forradalom vonatkoztatási rendszerével való azonosulási kényszer hatására ezek a szubjektivitás-kategóriák ontologizálásnak indultak. [...] Ezt szeretném

Részletek innen: Cerutti, Furio – Detlev Clasussen – Hans-Jürgen Krahl – Oskar Negt – Alfred Schmidt (szerk.): *Geschichte und Klassenbewusstsein heute. Diskussion und Dokumentation*. Verlag de Munter, Amsterdam 1971. – Krahl 1943-ban született, 1965-től dolgozott disszertációján, Adorno témavezetése mellett. A tervezett értekezés címe: *Naturgesetz der kapitalistischen Bewegung bei Marx*. A diákmozgalmak elméletileg-filozófiaiilag legfelkészültebb vezetője 1970 februárjában, autóbalesetben halt meg. Cerutti, Clasussen, Krahl, Negt és Schmidt teljes beszélgetése elolvasható itt: *Magyar Filozófiai Szemle*, 2015/4. 171–210.

még egyszer röviden összefoglalni a Lukács által felvetett szervezeti kérdés kapcsán. A totalitás-kategória (ha úgy akarjuk) három mozzanatot tartalmaz: az osztálytudatot, a szervezetet és a termelés áruformáját, amely a második természetre épül. (Vagyis az összes társadalmi viszony és az összes munkafeltétel és termelési feltétel eldologiasodásának bázisára.) A tulajdon, az elosztás és a termelés kategóriáiba így megint bekerül az összes társadalmi viszony eldologiasodásának és a termelési eszközök szubjektivizálásának marxi mozzanata.

A szervezeti kérdés kapcsán egyértelműen kimondhatjuk, hogy Lukács kísérletet tett arra, hogy a politikai gazdaságtan bírálatát – vagyis a kapitalista fejlődés természeti törvényéről szóló fejtegetést – mint az eldologiasodás ideológia-kritikáját magára a szervezeti vitára is alkalmazza. Én azonban úgy gondolom, hogy ugyanezzel a szervezeti inst-

rumentáriummal, amellyel jól meg tud világitani egy bizonyos probléma-helyzetet, meg is akadályozza az emancipációs kategóriák mint történeti-gyakorlati kategóriák explikációját. Lukács a szervezetet két síkon ragadja meg: először is egy ismeretelméleti síkon a szervezetet mint az elmélet és a gyakorlat közvetítési formáját mutatja be (ez értelmezhető a második Feuerbach-tézis forradalomelméleti konkretizálásaként); másodszer pedig a szervezetet egy történetfilozófiai síkon a kommunista párt által képviselt szabadság birodalmának anticipációjaként elemzi. Mindkét helyes közvetítési probléma véleményem szerint tartalmaz egy döntő jelentőségű történeti-telenséget. A szervezet mint a közvetítés formája (és ez visszavezet az osztálytudat és a jogi beszámíthatóság összefüggéséhez), vagyis a szervezet mint az elmélet és a gyakorlat közvetítési formája, már nem a totalitás-fogalom keretei között mozog, hanem visszaesik az át-nem-látott transzcendentalitásba. Másként szólva: az ismeretelméleti meghatározásban a szervezetnek – mint az elmélet és a gyakorlat közvetítési formájának – először is az a feladata, hogy a szubjektív doxa közegében mozgó elméletet felemelje a politikai igazság objektivitásába, és ezáltal pontosítsa; másodszer pedig az a feladata, hogy a nem-szervezett akciók kaotikus sokféleségéből megkonstruálja a po-

litikai gyakorlat egységességét. Ebbe belefolyik néhány olyan mozzanat is, amely azt sugallja, hogy a szervezet, mint az elmélet és a gyakorlat közvetítési formájának lukácsi meghatározottságát, a transzcendentális appercepció eredeti szintetikus egységének mintájára kell értelmeznünk. Másként szólva: Lukács feltételez egy tiszta elméletet és egy tiszta, szervezetlen kaotikus sokféleséget. Eszerint mindig legfeljebb csak egy helyes szervezet van; ez azonban elmentmondásba kerül Lukács empirikus fejtegetéseivel is. (A II. Internacionálé szervezetének legnagyobb fogyatékoságát pl. abban látta, hogy képtelen volt arra, hogy a háborúra vonatkozó határozatait kötelező erejűvé tegye.) Ebben az esetben tehát egy olyan szervezeti formával állunk szemben, amelybe a szubjektív doxa rossz mozzanatai még mindig belefolytak. Ez keresztüljut a lukácsi elméleti meghatározás hálóján. Itt úgy néz ki, mintha a szervezet feladata abban állna – ha úgy akarjuk –, hogy a tiszta, nem-szervezett elméletből (miközben a hamis és a helyes szervezetre vonatkozó kérdést nem lehet többé értelmesen felvetni) és a tiszta, nem-szervezett gyakorlatból megkonstruálja a politikai irányvonal és a politikai gyakorlat egységét. A második mozzanatot (és most mindazt, amit előbb elmondtam, konkretizálni fogom) Lukács legalábbis a spekuláció szintjén nagyon jól látta: a poli-

tikai harc szervezetének a szabadság birodalmát kell anticipálnia. Ő a következőket mondja: „Míg a mensevik pártok a proletariátus ideológiai válságának szervezeti kifejeződései, addig a kommunista párt a maga részéről az említett ugrás tudatos kezdeményezésének szervezeti formája, és ily módon a szabadság birodalma felé vezető első tudatos lépés.”* Lukács most pontosabban is megfogalmazza, hogy mit ért a szabadság anticipációján: a kapitalista társadalom atomizált individuumainak, kommunikáció nélküli egoizmusának a harcoló és önmagukat felszabadító emberek kommunista közösségébe való felemelését. Ez azt jelenti, hogy az anticipációnak köszönhetően megszűnnek a kapitalista társadalmi formáció alapvető társadalmi viszonyaira jellemző izoláló tendenciák, vagyis megszűnik az elvont munka. Ez a probléma-megfogalmazás véleményem szerint nem kifogásolható. Lukács azonban az októberi forradalommal kapcsolatban – a már említett identifikációs kényszer miatt – egy dilemmatikus pozícióba kerül: a lenini párttípus osztályspecifikus meghatározásának kategóriáit (a feltétlen centralizációt és a vasfegyelmet), eltekintve ezek történelmi forma-meghatározásaitól, a szervezetekre *in toto* próbálja kiterjeszteni.

* Lukács György: *Történelem és osztálytudat*. Magvető Kiadó, 1971. 628.

Ez pedig ahhoz a következményhez vezet, hogy a feltétlen centralizációt és a vasfegyelmet történetlenül a szabadság birodalmának anticipációjaként próbálja felmutatni, és ezáltal látens módon bekerül a lenini párttípus polgáriasításának áramlatába. Másként szólva: szerte a kommunista szervezet (mint össz-személyiség) minden tagja részt vesz az abszolutizált központ akaratképzési és döntési folyamataiban. Ez az össz-személyiség nem tekinthető empirikusnak, vagy empirikus individuumnak, hanem inkább egy intelligibilis szubjektum. Az egyedi empirikus individuumok, vagyis az egyes proletárok Lukács szerint csak *post festum* érthetik meg a központ döntéseit. Másként szólva: a kommunista össz-személyiség intelligibilis szubjektuma egyúttal egy kommunista citoyen is, aki részt vesz a központ (a *volonté général*) döntéseiben. Empirikus individuumként a kommunista burzsoá mindig alá van vetve ezeknek a döntéseknek, és csak *post festum* juthat el pszichológiailag e döntések szükségszerűségének belátásához.

A központban mindig benne lakozik az, amit Bloch az „utópia szellemének” nevezett, és amit Rosa Luxemburgban bírált, az nála is megismétlődik egy másik szinten. Azt mondja, hogy Rosa Luxemburnál

a spontaneitás emancipációs kategóriái a mechanikus természetadtság mozzanatainak hatása alatt állnak, ahogy azok beszivárogtak a II. Internacionálé interpretációiba és gyakorlatába. Másként szólva, Rosa Luxemburg spontaneitás-fogalmában, amely szerint az osztálytudat mechanikusan jön létre az osztályharcból, még nem tartalmazza a kapitalista realitás ócska materialista doktrínájának a forradalmi osztályharcban való megszüntetésének követelményét. Annak a doktrínának, hogy a lét határozza meg a tudatot, és nem fordítva, az osztályharc során fokozatosan kell kibontakoznia. A kommunista szervezetbe mindig bele kell, hogy folyjanak a természetadtságból való megmenekülés mozzanatai – Lukács ezt az elképzelést azáltal forradalmasítja, hogy összeolvasztja és racionalizálja a lenini központ és fegyelem kategóriáit. Ennek következtében Lukács eltekint attól, hogy az orosz proletariátus történelmi forma-meghatározásai és azonosság-kategóriái (a feltétlen centralizáció és a vasfegyelem) a kapitalizmus természeti állapotának és az eredeti felhalmozásnak a kategóriái. Ebben az állapotban benne van az eredeti tökefelhalmozást és a szervezetlen polgárháborút képviselő árutermelő kispolgárság demoralizáló betörésének lehetősége. Az azonosság-fogalmak a tőkét

reprezentáló kispolgárság természeti állapota ellen irányulnak. Lukács ezt nem veszi figyelembe, ezért nála megjelennek a feltétlen központosítás és a vasfegyelem azonosság-kategóriáinak technicizálására irányuló tendenciák is. Ezek egyébként Leninnél – mivel ő a gyár technikai szervezeti formáját tartotta szem előtt – már mindig is jelen voltak. Mivel Oroszországban még nem alakultak ki az árutermelés szervezeti és forgalmi formái, ezért a politikai harc szervezete e csereviszony negációjára épül. Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy (1) a szervezet-elmélet (az elmélet és a gyakorlat konstitúciós viszonyát tekintve) egy át nem látott transzcendentalitás talajára épül, (2) transzcendentalitásról annyiban beszélhetünk, amennyiben a kommunista proletár széthasad egy intelligibilis *citoyenre* és egy empirikus burzsoára, (3) a központ, a kommunista *volonté général*, mintegy benne lakozik a világszellemben. E meghatározások következtében a szabadság birodalmának anticipációjára vonatkozó gondolatok újra eltűnnek. Lukács egyébként – és ez a sztálinizmus anticipációjában rejlő dialektika – azt az állítást szeretné megalapozni, hogy „a pártnak mindig igaza van”, hogy a kommunista központ *volonté généralja* sohasem tévedhet.

FORDÍTOTTA WEISS JÁNOS